

ТРАНСФОРМАЦІЯ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В ЄС: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

TRANSFORMATION OF LOCAL SELF-GOVERNANCE IN THE EU: CHALLENGES AND PROSPECTS

Бучин М.А.,

orcid.org/0000-0001-9087-5123

доктор політичних наук,

*професор кафедри політології та міжнародних відносин
Національного університету «Львівська Політехніка»*

У статті проаналізовано сучасний стан місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу, визначено ключові досягнення, тенденції та перспективи його подальшого розвитку. Зазначено, що в ЄС місцеве самоврядування діє як повноцінний актор публічної політики завдяки закріпленню муніципальної автономії в праві ЄС.

Також підкреслено, що завдяки цьому вдалося зміцнити автономію громад, підвищити їхню економічну роль і сприяти розвитку багаторівневого врядування та транскордонної співпраці. Виокремлено ключові успіхи країн ЄС у сфері децентралізації на сучасному етапі, як-от посилення інвестиційної спроможності регіонів, розвиток інструментів багаторівневого врядування, можливості для участі громадян, упровадження принципу субсидіарності, розвиток місцевої демократії, високу якість муніципальних послуг, успішну регіональну політику та доступ до фондів ЄС.

Проаналізовано системні виклики, серед яких – територіальна нерівність, часткова реалізація інноваційних рішень на місцевому рівні та цифрова трансформація, зелений перехід і кліматична нейтральність, демографічні зрушення та урбанізація, кризостійкість, глобальні безпекові та військові виклики. Підкреслено, що ефективність місцевого самоврядування значною мірою залежить від здатності органів влади адаптуватися до нових соціально-економічних умов і інтегрувати європейські стандарти управління.

Встановлено, що ключовим досягненням стало перетворення місцевого самоврядування з виконавчого органу на повноцінного суб'єкта публічної політики ЄС. Сформульовано перспективні напрями подальших досліджень, зокрема щодо ефективності інституційної підтримки відсталих регіонів, перспектив, пов'язаних із цифровою трансформацією, геополітичними та безпековими викликами.

Підсумовано, що майбутнє місцевого самоврядування в ЄС формуватиметься на прикладі стійких, цифрово розвинених і орієнтованих на безпеку громад, здатних ефективно реагувати на екологічні, демографічні та геополітичні виклики.

Ключові слова: місцеве самоврядування, Європейський Союз, децентралізація, регіональна політика, багаторівневе врядування.

The article analyzes the current state of local self-government in the countries of the European Union, identifying key achievements, trends, and prospects for its further development. It is noted that in the EU, local self-government functions as a full-fledged actor of public policy due to the enshrinement of municipal autonomy in EU law. This has strengthened community autonomy, enhanced their economic role, and fostered the development of multilevel governance and cross-border cooperation.

The key successes of EU member states in the field of decentralization at the present stage are highlighted, including the strengthening of regional investment capacity, the development of multilevel governance instruments, expanded opportunities for citizen participation, the implementation of the subsidiarity principle, the advancement of local democracy, high-quality municipal services, effective regional policy, and access to EU funds.

Systemic challenges are also examined, such as territorial disparities, partial implementation of innovative solutions at the local level and digital transformation, the green transition and climate neutrality, demographic shifts and urbanization, resilience, as well as global security and military challenges. It is emphasized that the effectiveness of local self-government largely depends on the ability of authorities to adapt to new socio-economic conditions and to integrate European governance standards.

The study also establishes that a key achievement has been the transformation of local self-government from an executive body into a full-fledged actor of EU public policy. Prospective directions for further research are outlined, particularly regarding the effectiveness of institutional support for lagging regions and the prospects associated with digital transformation, geopolitical dynamics, and security challenges.

It is concluded that the future of local self-government in the EU will be shaped by resilient, digitally advanced, and security-oriented communities capable of effectively responding to environmental, demographic, and geopolitical challenges.

Key words: local self-government, European Union, decentralization, regional policy, multilevel governance.

Постановка проблеми. Сучасна структура Європейського Союзу переживає період трансформацій, зумовлених як внутрішніми інституційними реформами, так і насамперед зовнішніми глобальними викликами. У цьому контексті інститут місцевого самоврядування перестає бути

лише низовою ланкою адміністративного управління, стаючи одним з ключових суб'єктів політики згуртованості та демократичного розвитку. Європейська модель, що базується на принципах субсидіарності та децентралізації, тривалий час вважалася еталонною. Проте на сучасному етапі вона зіштовхнулася з необхідністю переосмислення своєї функціональної ролі. З одного боку, нормативно-правова база Євросоюзу та Ради Європи (Європейська хартія місцевого самоврядування, Лісабонська угода) гарантує муніципалітетам широку автономію та повноваження. З іншого боку, практична реалізація цих гарантій ускладнюється фіскальним тиском, тенденціями до рецентралізації влади в окремих країнах-членах в умовах криз (пандемія COVID-19, міграційна криза, безпекові загрози) та нерівномірністю соціально-економічного розвитку регіонів.

Особливої гостроти набуває проблема «функціонального перевантаження» місцевих влад. Впровадження стратегічних ініціатив ЄС, таких як «Зелений курс» (European Green Deal) та цифрова трансформація, покладає на органи місцевого самоврядування нові, ресурсозатратні зобов'язання. Виникає диспропорція між розширенням сфери відповідальності муніципалітетів (кліматична політика, інтеграція мігрантів, цифровізація послуг) та їхньою інституційною і фінансовою спроможністю відповідати цим викликам.

Важливо з'ясувати, чи залишається місцеве самоврядування рівноправним партнером національних урядів та наднаціональних структур ЄС, чи перетворюється на інструментального виконавця директив «зверху». Також дослідження є важливим для розуміння того, як зберегти демократичну стійкість та ефективність публічного управління в умовах глобальної турбулентності, та як цей досвід може бути імplementований у країнах, що прагнуть євроінтеграції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика функціонування, трансформації та перспектив розвитку місцевого самоврядування в країнах Європейського Союзу перебуває у сфері уваги широкого кола вітчизняних та зарубіжних науковців. Це зумовлено динамічністю процесів європейського адміністративного простору, глобальними викликами та постійним пошуком оптимальних моделей публічного управління.

Теоретико-методологічні засади європейської моделі місцевого самоврядування досліджено у працях провідних західних вчених. Серед них варто виокремити роботи Г. Вольманна, Дж. Лофліна та М. Кітінга [12, 14]. Вагомий внесок у дослідження місцевого самоврядування, зробили Л. Хут та Г. Маркс [13]. Їхні наукові праці доводять, що сучасне самоврядування в ЄС вийшло за межі національних ієрархій і функціонує в мережевій взаємодії з наднаціональними структурами.

Серед українських науковців, які досліджують адаптацію європейського досвіду до вітчизняних реалій, слід відзначити праці О. Батанова, В. Кампо, М. Баймуратова. Вони аналізують муніципально-правову політику, конституційні гарантії самоврядування та проблеми імplementації принципу субсидіарності. Специфіку адміністративно-територіальних реформ у країнах ЄС детально висвітлено у роботах В. Куйбіди, А. Ткачука та В. Негоди [2, 16, 17]. Місцеве самоврядування як драйвер економічного зростання та інновацій розглядається у працях П. Жука, І. Сторонянської [4, 18]. Водночас, в останні роки з'явився новий вектор досліджень, спрямований на вивчення сучасних викликів. Публікації С. Грем [19] торкаються питань цифровізації муніципального управління.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний масив наукових напрацювань, більшість досліджень фокусується або на історико-правових аспектах, або на процесах децентралізації в окремо взятих країнах. Натомість, комплексна оцінка стратегічних перспектив місцевого самоврядування ЄС в умовах новітніх глобальних криз (постпандемічне відновлення, безпекові виклики, енергетична трансформація) залишається недостатньо висвітленою. Зокрема, потребує глибшого аналізу зміна функціонального навантаження на муніципалітети в рамках реалізації наднаціональних стратегій ЄС до 2030 року, що й зумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є обґрунтування інституційних досягнень місцевого самоврядування в Європейському Союзі та визначення стратегічних векторів його розвитку, що забезпечують підвищення стійкості муніципалітетів та адаптацію до викликів в умовах глобальних криз. Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: систематизувати та уточнити теоретико-правові засади функціонування європейської моделі місцевого самоврядування; проаналізувати інституціоналізацію місцевого самоврядування в політичній системі ЄС; оцінити рівень фінансової автономії та функціональної спроможності органів місцевого самоврядування в країнах-членах ЄС; виявити основні виклики та загрози; визначити ключові стратегічні вектори розвитку європейського місцевого; сформулювати висновки щодо шляхів посилення стійкості місцевих муніципалітетів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Сучасна структура Європейського Союзу характеризується складним поліцентричним устроєм, де місцеве самоврядування виступає не просто низовою ланкою адміністративного апарату, а повноправним суб'єктом публічної політики. Протягом останніх десятиліть відбулася фундаментальна трансформація, від пасивного виконання дирек-

тив центральних урядів муніципалітети та регіони перейшли до моделі «багаторівневого врядування». У цій системі локальні актори взаємодіють з національними та наднаціональними інституціями на принципах партнерства, спільної відповідальності та субсидіарності.

Одним з головних досягнень стало визнання місцевого самоврядування на рівні первинного права ЄС. Лісабонська угода юридично закріпила повагу до національної ідентичності держав-членів, яка притаманна їхнім основним політичним і конституційним структурам, включаючи регіональне та місцеве самоврядування [1, с.4]. Це стало визнанням муніципальної автономії як невід'ємної складової європейської демократії.

Інституційним втіленням цього є діяльність Комітету регіонів. Створений ще Маастрихтським договором, цей орган еволюціонував з консультативної структури в потужний механізм лобювання інтересів територіальних громад у Брюсселі. Сьогодні жодне рішення Єврокомісії, що стосується регіональної політики, транспорту, екології чи освіти, не приймається без врахування позиції Комітету. Це забезпечує зворотний зв'язок і гарантує, що законодавство ЄС не буде відірваним від реальних потреб міст і сіл [2, с.29].

Окремо слід виділити уніфікацію стандартів через імплементацію Європейської хартії місцевого самоврядування. Європейська хартія місцевого самоврядування є одним із ключових документів, що формує основу місцевого самоврядування в Європейському Союзі. Вона визначає базові принципи організації влади на місцях, такі як автономія громад, фінансова самостійність, субсидіарність, виборність органів місцевої влади та необхідність забезпечення їх спроможності ефективно виконувати свої повноваження. Хартія виступає своєрідним маркером для держав ЄС і країн, що прагнуть інтеграції, задаючи чіткі орієнтири демократичного врядування на локальному рівні [3].

У межах Європейського Союзу положення Хартії відіграють ключову роль у зміцненні територіальних громад, сприяють розвитку участі громадян, прозорості та ефективності управління. Її принципи стали підґрунтям для проведення численних реформ, спрямованих на децентралізацію, підвищення відповідальності місцевих органів влади та оптимізацію системи публічних послуг. Досягненням тут є створення єдиного правового поля, де, попри відмінності між федеративною Німеччиною та унітарною Францією, діють спільні принципи: право на власні фінансові ресурси, захист кордонів громад та організаційна автономія. Перспективи розвитку місцевого самоврядування в ЄС тісно пов'язані із подальшим поглибленням принципів Хартії, зокрема посиленням фінансової незалежності муніципалітетів,

розширенням цифрових сервісів, поглибленням міжмуніципального співробітництва та підвищенням ролі місцевих громад в ухваленні політики ЄС.

Найбільш відчутним практичним досягненням європейської моделі є Політика згуртованості. Через систему структурних фондів (зокрема, Європейського фонду регіонального розвитку) ЄС інвестує колосальні ресурси у вирівнювання диспропорцій між регіонами. Це змінило саму філософію муніципального управління. Місцева влада в ЄС перестала бути лише "надавачем комунальних послуг" (вивіз сміття, освітлення вулиць). Вона трансформувалася у агента економічного розвитку. Мери міст та голови регіонів конкурують за інвестиції, розробляють стратегії смарт-спеціалізації та безпосередньо управляють проектами модернізації інфраструктури [4, с.8].

Успіхом можна вважати й розвиток транскордонного співробітництва. Інструменти на кшталт єврорегіонів дозволили місцевим громадам долати бар'єри державних кордонів, вирішуючи спільні проблеми екології, транспорту та ринку праці без втручання столиць. Це явище отримало назву муніципальна парадипломатія.

Узагальнюючи до ключових досягнень місцевого самоврядування в ЄС варто віднести:

- Впровадження принципу субсидіарності - принцип, закріплений у Договорі про Європейський Союз, передбачає, що рішення повинні ухвалюватися на найближчому до громадянина рівні, здатному їх ефективно виконати. Це дало змогу посилити автономію муніципалітетів, адаптувати політику до локальних потреб, оптимізувати управління ресурсами.

- Розвиток місцевої демократії - у більшості країн ЄС місцеве населення бере участь у прямих виборах мерів та рад, місцевих референдумах, громадських слуханнях та консультаціях. Розвинені форми електронної демократії, як наприклад у Естонії чи Фінляндії забезпечують ще більшу відкритість та залученість.

- Економічна самостійність громад - муніципалітети ЄС мають розгалужені джерела доходів, власні податки (нерухомість, земля, транспорт), частки загальнодержавних податків, місцеві збори, гранти та субвенції, доступ до структурних фондів ЄС. У низці країн, таких як Німеччина, Швеція, Данія, бюджетна автономія дозволяє громадам реалізовувати масштабні інфраструктурні та соціальні проекти.

- Висока якість муніципальних послуг - європейські муніципалітети забезпечують громадян якісними послугами у сферах освіти, охорони здоров'я, соціального захисту, транспорту, охорони довкілля, поводження з відходами. Постійні аудити, рейтинги та оцінки ефективності сприяють підвищенню стандартів.

– Розвиток міжмуніципального співробітництва - у ЄС активно працюють Європейський комітет регіонів, Єврорегіони, транскордонні асоціації місцевих влад. Це зміцнює економічні та культурні зв'язки та допомагає розв'язувати спільні проблеми.

– Успішна регіональна політика та доступ до фондів ЄС - програми участі забезпечують фінансування проєктів інфраструктури, енергоефективності, місцевих інновацій, розвитку місцевого самоврядування. Завдяки цьому багато регіонів Центральної та Східної Європи досягли значного розвитку.

Попри значні здобутки, європейське місцеве самоврядування стоїть перед низкою викликів, які визначатимуть його розвиток у найближчі десятиліття, серед них варто виділити наступні:

– Зелений перехід та кліматична нейтральність, адже саме міста є основними генераторами викидів CO₂ і водночас головними майданчиками для впровадження Європейського зеленого курсу. Перспектива полягає в тому, що тягар реалізації кліматичних амбіцій Брюсселя лягає на плечі місцевих бюджетів. Реновація будівель, електрифікація громадського транспорту, створення зелених зон – це завдання муніципалітетів. Майбутнє європейського самоврядування залежить від того, наскільки ефективно буде налаштовано механізм зеленого фінансування від наднаціональних структур до конкретних громад [5].

– Цифрова трансформація та Smart City. Концепція "Розумного міста" переростає з технологічного тренду в управлінську необхідність. Перспектива розвитку полягає у переході до електронного врядування, де великі дані використовуються для оптимізації трафіку, енергоспоживання та надання послуг. Однак тут виникає ризик розриву між багатими мегаполісами та сільськими периферійними громадами. Завданням ЄС на найближчі роки є забезпечення цифрової інклюзії, щоб маленьке містечко в Португалії мало такий самий доступ до електронних сервісів, як і Таллінн чи Амстердам [6].

– Демографічні зрушення та урбанізація. Європа стикається з двома різноспрямованими процесами: стрімкою урбанізацією великих центрів та депопуляцією сільських територій. Стискання громад вимагає перегляду мережі публічних послуг. Перспективою є подальша адміністративно-територіальна реформа в багатьох країнах-членах (укрупнення громад) та пошук нових форм міжмуніципального співробітництва для спільного утримання інфраструктури [7].

– Кризостійкість. Пандемія COVID-19 та міграційні кризи продемонстрували, що саме місцева влада є першою лінією оборони. Майбутнє європейського самоврядування лежить у площині посилення безпекових функцій та здатності опера-

тивно реагувати на надзвичайні ситуації. Дискутується питання розширення повноважень муніципалітетів у сферах охорони здоров'я та цивільного захисту, які традиційно належали до компетенції центральних урядів [8].

– Глобальні безпекові та військові виклики. Вони суттєво впливають на функціонування місцевого самоврядування в Європі. Повномасштабна війна Росії проти України, зростання ризиків гібридних атак, кіберзагроз і терористичних актів змушують європейські муніципалітети перебудовувати свої системи управління, підвищувати стійкість критичної інфраструктури та запроваджувати нові механізми кризового реагування. Місцеві органи влади дедалі частіше виконують функції не лише адміністративного, а й безпекового рівня – координують евакуацію, цивільний захист, інформаційну безпеку та роботу служб реагування. Військові конфлікти й напруженість у сусідніх регіонах також спричиняють міграційні потоки, що створює додатковий тиск на місцеві бюджети, соціальні послуги та інфраструктуру. Таким чином, безпекові загрози стають ключовим фактором, який формує нові підходи до місцевого врядування та потребує посилення стійкості муніципальних систем у всій Європі [9].

– Різний рівень впровадження та якості реформ місцевого самоврядування в різних країнах ЄС. В ЄС існує певна нерівномірність між різними регіонами, часто навіть однієї країни, в розвитку місцевих громад. Як правило великі, особливо міські, громади мають більший економічний чи політичний ресурс, тоді як віддалені від економічних центрів, сільські громади не можуть продемонструвати високий рівень розвитку. Цей дисбаланс загрожує фрагментацією єдиного адміністративного поля в окремій державі ЄС чи в цілому утворенні. Також це ускладнює застосування уніфікованих фінансових програм ЄС. Це добре видно на прикладі Італії, де громади півночі є більш розвинені від громад півдня або, порівнюючи, громади Болгарії та Німеччини [20].

На основі наведених вище викликів варто зазначити, що майбутнє місцевого самоврядування держав ЄС буде будуватись навколо кризостійких, фінансово-стійких громад з високим рівнем цифрового розвитку. Ефективне та розумне впровадження зеленого курсу з оглядом на енергетичну ситуацію в регіоні буде відігравати важливу роль в їх ефективності та стабільності. Цифровий перехід до електронного врядування, концепція Smart City стане вимогою. Демографічні коливання, урбанізація, депопуляція вимагатимуть широкої співпраці усіх державних управлінських органів та інституцій ЄС. Завданням ЄС буде усунення цих нерівномірностей. Майбутній безпековий вимір громад повинен відігравати першочергову роль в плануванні їх розвитку, тут мова

йде не тільки про сприяння військовим потребам, а і про розвиток логістичних маршрутів, цивільний захист, тощо.

Висновки та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Місцеве самоврядування в ЄС демонструє високий рівень розвитку та ефективності. Воно базується на демократичних принципах, широкій автономії та активній участі громадян. Водночас зберігаються виклики, пов'язані з фінансовими, соціальними та демографічними диспропорціями.

Подальша еволюція системи залежатиме від здатності громад адаптуватися до глобальних викликів – кліматичних змін та демографіч-

них криз, зберігаючи при цьому демократичний зв'язок із громадянами. Окремим викликом є геополітична нестабільність та безпекові загрози, який потребує максимальної уваги з боку європейських урядів та місцевих еліт. Європейський досвід переконливо доводить, що сильна Європа неможлива без сильних громад.

Перспективи розвитку місцевого самоврядування напряму пов'язані з подальшою децентралізацією, цифровізацією, інноваціями та сталим розвитком. Європейська модель місцевого врядування продовжує слугувати прикладом для багатьох країн, включно з тими, що перебувають на шляху реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Коваль Г. Лісабонський договір – перспектива для побудови багатовекторного Європейського Союзу: Науково-практична конференція : тези доп., Миколаїв, 2 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2019. – 464 с.
2. Куйбіда В., Толкованов В. Досвід впровадження стандартів доброго врядування на місцевому рівні в Україні та інших європейських країнах : збірник. Київ : Поліграфічний центр «Крамар», 2010. – 258 с.
3. Європейська хартія місцевого самоврядування URL: <https://rm.coe.int/-pdf-a6-59-pages/168071a536>
4. Сторонянська Г., Нова регіональна політика ЄС: особливості реалізації в контексті сучасних викликів та ризиків: Територіальний розвиток та регіональна економіка: Вип. 1 (159), 2023. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20231\(159\)/sep20231\(159\)_003_StoronyanskaLZ,BenovskaLYa.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20231(159)/sep20231(159)_003_StoronyanskaLZ,BenovskaLYa.pdf)
5. Патицька Х., Багаторівневе врядування в контексті зеленого переходу: роль територіальних громад: Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: Вип. 1 (169), 2023. URL: [https://ird.gov.ua/sep/sep20251\(169\)/sep20251\(169\)_046_PatytskaKhO,SorokovyDO.pdf](https://ird.gov.ua/sep/sep20251(169)/sep20251(169)_046_PatytskaKhO,SorokovyDO.pdf)
6. Герасимюк К., Заболотенко Д. Цифрова трансформація місцевого самоврядування та розвиток професійних компетентностей посадових осіб місцевого самоврядування: Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти: Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування», Вип. 1, 2024. URL: <https://journals.academ.vinnica.ua/index.php/eo-pa/article/view/124>
7. Бабінець П., Колтун С. Урбанізація та її вплив на розвиток публічного управління: понятійно - категорійний аналіз: Інвестиції: практика та досвід Вип. 18, 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/364301939_Urbanizacia_ta_ii_vpliv_na_rozvitok_publicnogo_upravlinna_ponatijno-kategorijnij_analiz
8. Орел О. Управління розвитком територіальних громад України в умовах кризи: зарубіжний досвід: Теорет. та приклад. питання державотворення : ГО «Асоц. дослідників держ. упр.», ГО «Одес. ін-т соц. технологій», Одеса, Вип. 30., 2023. – 102с.
9. Добра Д., Рейяну Д. Місцеве врядування як пріоритет ЄС (концепція, принципи та завдання): Влада та управління: Вип. 9., 2022. – 177с. URL: <https://journals.chnu.edu.ua/vtu/article/view/618>
10. Коваль Г. Лісабонський договір – перспектива для побудови багатовекторного Європейського Союзу: Науково-практична конференція : тези доп., Миколаїв, 2 грудня 2019 р. / ЧНУ ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2019. – 464 с.
11. Лелеченко А. П., Васильєва О. І., Куйбіда В. С., Ткачук А. Ф. Місцеве самоврядування в умовах децентралізації повноважень: навч. посіб. – К. : – 2017. – 110 с.
12. Keating M. The New Regionalism in Western Europe: Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham: Edward Elgar, 1998. 256 p.
13. Hooghe L., Marks G. Types of multi-level governance. European Integration online Papers (EIoP). 2001. 24 p.
14. Wollmann J. Local government reforms in Europe: between multi-level governance and local autonomy. *Local Government Studies*. 2010. Vol. 36(4). – 445 p.
15. 15. Лялюк О., Гринчак С., Кравченко В. Municipalities in the System of Territorial Organization of Public Authority in the European Countries: Prospects for Ukraine. Theory and Practice of Public Administration. 2024. URL: <https://tlaw.nlu.edu.ua/article/view/320817>
16. Ткачук А. Місцеве самоврядування: європейські стандарти і практика України. Київ: ІКЦ «Легальний статус», 2019. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/486/Tkachuk_book.pdf
17. Куйбіда В., Толкова І. Стан розвитку місцевого самоврядування в Україні в контексті європейської інтеграції. Вісник НАДУ. 2021. URL: <https://visnyk-nadu.academy.gov.ua>

18. Кравців В., Жук П. Реформа адміністративно-територіального устрою: результати, проблеми, подальші дії: Стратегічна панорама, 2016., 113с.

19. Graham S., Marvin S. Splintering Urbanism: Networked Infrastructures, Technological Mobilities and the Urban Condition. London : Routledge, 2001. 479 p.

20. Корнієнко О., Аналіз ефективності функціонування систем територіальної організації влади країн Європейського Союзу. Теоретичні та прикладні питання державотворення., Вип. 33., 2025., 36с. URL: <http://taais.oridu.odessa.ua/article/view/323298>

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 11.12.2025

Дата публікації: 31.12.2025